

Pesäpallosormesta tenniskyynärpään

Lääketieteen termit: Duodecimin selittävä suursanakirja. WALTER NIENSTEDT, päätoimittaja, EIJÄ RAUTIAINEN, toimitussihteeri; REIJO NORIO, toimituskunnan puheenjohtaja, RISTO HAARALA, ESKO KOIVUSALO, MIKKO NIEMI, KARI RAIVIO, LYLTY TEPPO ja MIKKO VIENONEN, toimituskunnan jäsenet. [Porvoo 1992.] 461 s. ISBN 951-8917-12-4.

Suomalainen Lääkäri-seura Duodecim perustettiin alun perin kehittämään suomenkielistä lääketieteen sanastoa; medisiinari-huumorin sävyttämät pöytäkirjat on ikuisitettu seuran historiaan (Johnsson 1931: 2–6). Duodecim julkaisikin lääkäreille tarkoitettuja sanastoja 1885, 1888, 1889, 1898 ja 1909. Sittemmin A. J. Palmén ja Yrjö Kajava toimittivat »Duodecim-seuran valitsemina» lääketieteen sanaston, jonka ensimmä-

mäinen painos ilmestyi 1921 ja seitsemäs 1950. Siinä hakukielinä olivat saksa ja latina; 1934 julkaistiin vielä suomalais-saksalainen ja -latinalainen osa.

Niilo Pesosen ja Eero Pontevan niin ikään Duodecimin aloitteesta toimittama *Lääketieteen sanakirja* (1961) saavutti vaikutusvaltaisen lähdeoksen aseman. Siitä ilmestyi yhdeksäs painos vielä 1990. Lääketieteen termistö kehittyi kuitenkin niin riipeästi, että oli alettu kaivata toisentyypistä sanakirjaa, laveampaa ja selittävämpää. Tätä tarkoitusta varten Duodecim ryhtyi valmistuttamaan *Lääketieteen termit* -teosta. Sen päätoimittajana on ollut fysiologian dosentti Walter Nienstedt; teoksella on vielä ollut seitsenmiehinen toimituskunta, jossa myös kaksi kielimiestä. Asiantuntijoita on ollut peräti 54, mikä osoittaa hyvin lääketieteen erikoistumisen.

Kun Pesosen – Pontevan sanakirjassa oli hakusanana latinalainen, englantilainen, saksalainen tai ranskalainen lääketieteen termi, johon liittyi suomennos, nyt ilmestynyt sanakirja lähteekin suomenkielisestä hakusanasta, johon liittyy selitys. Näin ollen teoksen tavoite on laaja ja vaateliias; myös näkökulman vaihdos on merkittävä. Sanakirjan käyttäjää varten kirjoitettu johdanto on valaiseva. Siinä selvitetään toimitusperiaatteita ja perustellaan leksikografisia ratkaisuja. Päähakusanat ovat suomenkielisiä tai usein myös suomalaistettuja kansainvälisiä sanoja. Jos suomalaista termiä ei ole, on käytetty englanninkielistä, joskus muunkielistäkin. Termeille on annettu latinan- ja englanninkielinen vastine. Omituinen on huomautus, että lyhenne *uuslat.* tarkoittaa sellaisia »muotoja, jotka on muodostettu latinan kieliopin kannalta väärin» (s. IX). Nykyaikana ei voida katsoa latinaakaan enää vain kulta-ajan näkökulmasta. Suorastaan oma ryhmänsä ovat sellaiset laajat kokooma-artikkelit kuin *lihas* (lähes 15 palstaa), *valtimo* (yli 10 palstaa) ja *laskimo* (10 palstaa), joihin oivallisesti liittyy vielä suomenkielisten nimien mukainen luettelo.

Tarkemmin kielitiedettä tuntematon käyttäjä odottaa, että termi *latinainen* olisi selitetty. Nyt lukijalle tulee mieleen F. W.

Rothstenin *Latinais-suomalainen sanakirja* (1864). Vanhojen selitysten mukaan elimen anatominen nimi on tullut tai johdettu latinasta ja taudin nimi kreikasta: esim. korva on *auris*, mutta korvatulehdus *otitiitti* eli *otitis*. Ilmeisesti *latinainen* tarkoittaa kaikkia latinasta ja kreikasta juontuvia latinalaisia tai latinalaistettuja termejä.

Teoksessa on esitteen mukaan lähes 28 000 hakusanaa. Niinpä oman aakkoskohtansa ovat saaneet mm. seuraavat sanat, joiden määritelmät ja selitykset osoittavat sanakirjan perusteellisuuden: *cold pressor* -koe (jossa tutkittava pitää kättään ja kyyrnärvarttaan jäävedessä, ja samalla seurataan verenpainetta ja sydämen toiminnan muutoksia), *hetkurinta* (kylkiluiden murtumaan liittyvä vajavaisesti liikkuva rintakehä), *kissanhuuto-oireyhtymä* (eräs kromosomipuutoksesta johtuva oireyhtymä, jolle on ominaista lapsen itkun erikoinen sävy), *napinläpiepämutoisuus* (sormen epämuotoisuus, joka johtuu sormen PIP-nivelen tunkeutumisesta ojentajalihaksen jänteen liian suuren aukon läpi kuin napinlävestä), *pesäpalo* eli *vasarasormi* (sormen kärkijäsenen koukistuma), *selkäkoulu* (ryhmässä tapahtuva selkävaivojen ehkäisyyn, hoitoon ja jälkihoitoon tähtäävä opastus) ja *temmiskyyrnäpää* (rasituksen aiheuttama kyyrnärvaren ojentajalihasten kiinnityskohdan tulehdussellinen kipu).

Hyvänä esimerkinä ovat myös artikkeleissa *muisti* mainitut termit, mm. *pikamuisti*, joka selitetään oletetuksi ihmisen muistilajiksi, jolle on ominaista lyhyt kesto (sekunteja tai minuutteja) ja pieni kapasiteetti (5–10 asiaa kerrallaan) ja jonka sisällöstä vain pieni osa siirtyy pysyvämpiin muistilajeihin.

Kirjaan on otettu suomalaista tautiperintöä laajasti, mutta yksi yleinen kirurgian termi on jäänyt pois. Lieneekö esimerkkinä ollut termin puuttuminen Dorlandin ja Stedmanin sanakirjoista, jotka eivät mainitse yleistä *Cockett-viiltoa* eivätkä *Cockettin leikkausta*, missä säären perforanttilaskimot suljetaan parannettaessa pahoja suonikohjuja ja niistä johtuvia säärihaavoja. Lääketieteen on sanottu uudistuvan viidessä vuodes-

sa, ja nopea kehitys näkyy jo tässäkin uutuudessa: mukaan ei ole ehtinyt *FESS* (*functional endoscopic sinus surgery*) eli endoskooppinen nenän sivuontelokirurgia, jonka alalajeja ovat infundibulotomia ja sinoskopia. Nämäkään termit eivät ole täysin vakiintuneita, ja sen vuoksi Suomen Otolaryngologiyhdistys on koonnut asiantuntijaryhmän sopimaan yhteisistä latinaisista ja suomenkielisistä termeistä. Ihotautien alalta puuttuu *SUP-valohoito* eli »*suppihoito*», jossa käytetään selektiivistä ultraviolettivaloa ekseemojen parantamiseen.

Vaikuttaa siltä, että psykiatrinen termistö on teoksessa hyvin esillä; näin uudet termit vakiintuvat. *Mielisairaus* on nyt *psykoosi*, ja uudehkoja ovat myös *lyhytkestoinen psykoosireaktio*, *mielialahäiriö* ja *signaaliahdistus*. Sanakirja osoittaa, että kaikkien termien käyttö ei ole vielä vakiintunut. Mikroskoopin avulla suoritettu kurkunpäätäyhystys oli sairaaloiden puhemielessä *mikrolaryngoskopia*, kunnes sairaalaliiton toimipidenimikkeistä suosititti *laryngomikroskopiaa*. Kirjassa kehoitetaan *laryngoskopiasta* katsomaan myös *mikrolaryngoskopia*-termiä mutta ei *laryngomikroskopiaa*. Toisaalta *mikrolaryngoskopia*-kohdassa viitataan vain *laryngomikroskopiaan*. Jos selän välilevytyrä operoidaan mikroskoopin kautta pienestä viillosta, puhutaan *mikrodiskektomiasta*. Ruotsin lääkärilehdessä on keskusteltu, miksi kurkunpään eli larynxin adjektiivimuodoista on eri variantteja. Korvalääkärit käyttävät yleisesti muotoa *laryngeaalinen*, kun taas foniatriit ja foneetikot käyttävät asua *laryngaalinen*, vastaavasti *faryngeaalinen* ja *faryngaalinen*. Suur-sanakirja on valinnut otologien muodot mainitsematta foniatrisia variantteja.

Kirjassa on runsaasti henkilönnimiin perustuvia termejä, joko keksijän tai keksijöiden mukaan tehtyjä, esim. sattumoisin s. 254 *Mantoux'n koe*, *Marchiafavan tauti*, *Marfanin oireyhtymä*, *Marie – Strümpellin tauti* ja *Maroteaux – Lamyn oireyhtymä*. Kaksoisnimisten termien käytäntöä näkyy muutetun »kansainvälisempään» suuntaan. Niinpä nyt on teoksessa *Santavuori – Haltian tauti*, vaikka se on saanut nimensä kah-

den eri tutkijan mukaan ja olisi ennen kirjoitettu *Santavuoren – Haltian tauti*. On hylätty aitosuomalainen ilmaisumahdollisuus – mitäpä englanninkieliset tietäisivät sijaivutuksen hienouksista. Kun sanakirjassa on runsaasti henkilönnimiin perustuvia termejä, olisi ollut kiinnostavaa, jos näissä olisi mainittu henkilötietoja; nyt on tosin hakusanoina muutamia henkilöitä, esim. Langerhans. Lääketieteellisessä kirjallisuudessa *Ménièren taudin* aksentit on kirjoitettu vaihtelevasti. Dorlandin sanakirjan mukaan ranskalaisen lääkärin Prosper Ménièren syntymätodistuksessa oli muoto *Meniere*; tuotannossaan hän käytti muotoja *Menière* ja *Ménière*. Poika taas kirjoitti nimeensä ranskan kielen mukaisesti akuutin ja graviksen. Toimitus on ottanut selkeän kannan nykyisen ranskan kielen mukaisesti.

Ennen aborttilainsäädännön vapautumista vaimon otoskleroositauti oli lääketieteellinen aihe lailliseen raskauden keskeytykseen. Silloisissa ohjeissa otoskleroosi oli suomennettu *kuulokadoksi*, jota vielä invalidihuollon piirissä käytettiin 1970-luvulla. Pesonen – Ponteva ei enää maininnut *kuulokatoa*, eikä sitä ole elvytetty tähänkään kirjaan. *Kuulokato* edustaa omakielistä termiä, joka on virallisesti poistunut käytöstä.

Tekninen kehitys on tuonut lääketieteen samalla tavoin kuin tietokonekieleenkäin ylen määrin englanninkielisiä termejä, joille ei ole vielä keksitty – eikä aina keksitäkään – suomenkielisiä vastineita. Puhemielessä eli sairaalaslängissa termejä on todella paljon. Rajanveto on vaikeaa: kuuluvatko esim. *markkeri* tai *plakki* lääketieteen vakiintuneisiin termeihin vai slangiin? Entä *senkka* ja *sydänfilmi*? Muutaman vuoden käytössä ollut *soluseiveri* olisi yhtä lailla voitu ottaa termiksi. Laitteella (engl. *cell saver*) imetään leikkauksen aikana potilaan oma veri ja syötetään takaisin verenkiertoon.

Leksikografisesti jossain määrin hämäävä ovat kovin monet tekstityypit: päähakanen puoliilihava, alihakusanen vähän pienempi puoliilihava sekä latinan- ja englanninkielisten vastineiden puoliilihava kursiivi. Kielten ja kieliopin lyhenteet ovat

»pienempää tekstilajia». Taas erikoisalojen lyhenteissä on käytetty vastaavaa puolilihavaa ja etymologioissa kursiivivia. Vaikka vielä olisi käytetty näitä kaikkia stiilejä, ei ainakaan heikkonäköinen pysty lukemaan tekstiä (*heikkonäköisyys* on sanakirjan mukaan ilman todettava rakenteellista silmävikaa ilmenevä kykenemättömyys nähdä tarkasti). Varsinkin laajoissa artikkeleissa on vaikea pysyä rivillä.

Monet lukijat ovat kiinnostuneita termeihin liittyvistä etymologioista. Vaikka mukaan ei ole mahtunut muuta kuin aivan ytimekkäin lähtökielen sana, se yleensä antaa mukavaa lisätietoa termin alkuperästä. Tätä on pidettävä hyvänä tavoitteena aikana, jolloin klassisten kielten tuntemus on yhä harvinaisempaa. Sanoissa *kolera*, *kolesteroli* ym. mainitaan kreikan sana *chole*. Hämmästyttävää on, että kreikan *khiin* vastineena ei käytetä vanhastaan vakiintunutta *kh*:ta vaan ilmeisesti englantilaisen lähteen mukaan *ch*:ta. Saman sanan lopussa on kreikkassa *eeta* eli meikäläisittäin pitkä *e*, joka olisi voitu merkitä *ē*:llä. Taas sanassa *soma* olisi voitu merkitä *ōmega* pitkäksi: *sōma*. Termissä *amootio* oleva sananalkuinen *a-* ei tietystikään ole kreikkaa vaan latinaa.

Teoksessa näkyy myös kielenhuollollinen asenne: mukaan on otettu viittauksia suositettavaan termiin, esim. *Kerckringin poimu*, paremmin *rengaspoimu*, *mobility-ohjaus*, paremmin *liikkumiskoulutus*. *Tomografia* on jo vakiintunut *kerroskuvaukseksi*, mutta kuvallisuuden tekstissä s. X käytetään vielä *kerroskuvan* asemesta *tietokonetomogrammia*. Ymmärrettävästi kaikkia synonyymeja ei ole voitu koota: s.v. *sialismi* (lisääntynyt syljeneritys) on mainittu *hypersalivaatio* mutta ei *sialismissä*. S.v. *hypersalivaatio* esitetään kaikki kahdeksan synonyymia, tosin epäjärjestyksessä: *ptyalism*, *hyperptyalism*, *ptyaloosi*, *ptyalorrea*, *sialismi*, *hypersalia*, *sialoosi* ja *sialorrea*.

Lääketieteen termit on huolellisesti, näkemyksellisesti ja inhimillisesti toimitettu. Se tarjoaa perustellun lähtökohdan sanastotyölle, jota lääketieteen sanastolautakunta

jatkaa edelleen. Teoksessa on tasokas värikuvaliite. Hakusanoja on havainnollistettu muutamilla tekstikuvilla, joista osa on »kuvituskuvitusta». Hakusanassa *otologi* (ei edes s.v. *korva*) on korvan kuva. Niin ikään syyhypunkin ja latuskajalan kuvat ovat merkitykseltään kyseenalaisia ja toteutukseltaan alkeellisia.

Duodecimin selittävä suursanakirja opastaa lääkäriä käyttämään sujuvia ja suositettavia suomenkielisiä termejä kirjoituksissa, luennoissa ja toivottavasti myös praktiikassa. Hyödyllisiä olisivat olleet taivutusohjeet (*analyysia* vai *analyysiä*, *audiometrilla* vai *audiometrillä*). Varmasti lääkäreiden asiakkaatkin eli potilaat ovat kiinnostuneita termeistä. Tosin on hyvä muistaa, mitä Käytöksen kultaisessa kirjassa (1969: 566) sanotaan: »Ei liioin ole syytä käyttää lääkärin kanssa puhuessaan kovin oppinutta kieltä, jonka ammattisanaston varsinkin hatarasti hallitsee. Lääkäri hymyilee varmaan partaansa tällaiselle oppineisuudelle.»

KALEVI KOUKKUNEN
YRJÖ QVARNBERG

LÄHTEET

- DORLAND 1988 = Dorland's Illustrated Medical Dictionary. 27th edition. Philadelphia.
- JOHANSSON, GUNNAR 1931: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim 1881–1931. Viisikymmenvuotishistoria ja jäsenmatrikkeli. Helsinki.
- PALMÉN, A. J. 1934: Lääketieteellinen sanasto. II. Suomalais-saksalainen ja -latinalainen osa. Porvoo.
- PALMÉN, A. J. – KAJAVA, YRJÖ 1921: Saksalais- ja latinalais-suomalainen lääketieteellinen sanasto. Porvoo (2. p. 1928, 3. p. 1933, 4. p. 1938, 5. p. 1943, 6. p. 1946, 7. p. 1950).
- PESONEN, NILO – PONTEVA, EERO 1961: Lääketieteen sanakirja. Porvoo (2. p. 1963, 3. p. 1968, 4. p. 1970, 5. p. 1976, 6. p. 1980, 7. p. 1982, 8. p. 1987, 9. p. 1990).
- STEDMAN 1990 = Stedman's Medical Dictionary. 25th edition. Baltimore.